

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

GTAMP 16.21.07

А. А. Алтай¹, А. М. Абызова²

¹Докторант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, 040000, Қазақстан Республикасы. <https://orcid.org/0009-0007-3908-065X>. E-mail: altai.aidyn@bk.ru

² PhD доктор, оқытушы-дәріскер, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, 040000, Қазақстан Республикасы. <https://orcid.org/0000-0003-4213-6806>. E-mail: rakhimova-86@mail.ru

ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ДАМУДЫҢ РЕТРОИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Мақалада «лингвистикалық интеллект» ұғымының ерекшеліктері мен оны дамытудың ретроинновациялық принциптері қарастырылды. Термин қазіргі ғылым жағдайында экстралингвистикалық факторлардың ықпалына байланысты өзекті болып отыр. Оның құрылымдық жүйесін қалыптастыру, дамыту жолдары мен әдістемесін айқындау басты міндеттердің бірі. Әсіресе, жоғарғы оқу орны студенттерінің лингвистикалық интеллектісін жетілдірудің тәсілдерін анықтау зияткерлік қабілеті жоғары мамандарды даярлауға ықпал етеді. Әрі тілдің тұлға және қоғам дамуындағы қызметі мен рөлін жаңаша саралауға жол ашады. Аталған мақсатқа қол жеткізу білім алушылардың интеллектуалды қабілеттерін жоғарылатудың тың тетіктерін көрсетеді. Дегенмен қазіргі уақытқа дейін отандық ғылым тарапынан лингвистикалық интеллектіні дамытуға байланысты қадамдар толық өз бағасын алмай келеді. Сол себепті ұлттық болмыс пен тілді қолданушылардың ерекшеліктеріне негізделген дамыту әдістерін белгілеудің маңызы зор.

Түйін сөздер: лингвистикалық интеллект, ретроинновация, дамыту әдістемесі, ұлттық ерекшелік, педагогикалық-психологиялық принциптер.

НЕГІЗГІ ЕРЕЖЕЛЕР

«Лингвистикалық интеллект» ұғымы жаңа ғылыми нысан ретінде зерттеушілердің назарын аудартып отыр. Әсіресе, жаһандық процестердің жаңа деңгейге өтуі мен білім беру кеңістігінің өзгерістерге ұшырауы тілге тікелей ықпал етуде. Осы себепті «лингвистикалық интеллект» ұғымының мәнін ашып, оны дамытудың нәтижелі жолдарын айқындау мақсатында зерттеуде психологиялық-танымдық аспекті басты нысан ретінде қарастырылды. Соңғы кездерде жүргізілген шетелдік зерттеулердің қорытындысы бұл бағытта орындалатын әрекеттердің көрсеткіші жоғары болатынын айғақтайды.

Осыған байланысты, тілді қолданушылардың спецификасын толық ескере отырып, лингвистикалық интеллектіні дамытудың ұтымды концепциясын жасау қажеттілігі туындады. Бұл міндетті орындау үшін Ж.Аймауытовтың ретроинновациялық көзқарастары жетекші пікір ретінде алынды. Зерттеуші эмпирикалық қағидалар негізінде білімгерлердің табиғи ерекшеліктеріне сүйену арқылы, оқыту мақсаттарына жетудің ұтымдылығын көрсеткен. Осы мәндегі тұжырымдар А.Байтұрсынұлы, М.Жұмабаев, Г.Гарднердің еңбектерінде көрініс тапқан.

Ұсынылған деректер мен анықталған нәтижелер қазіргі ғылыми ақпараттармен сараланып, концептуалды байланыс және құрылымдық-модельдік анализ нәтижесінде студенттердің лингвистикалық интеллектісін дамытудың негізгі әдістері ретінде тұжырымдалды. Оларды практикалық оқыту барысында ұстану мен әдістемелік тұрғыда

қолдану студенттердің лингвистикалық интеллектісін дамытуға мүмкіндік береді.

КІРІСПЕ

«Лингвистикалық интеллект» ұғымы қазіргі ғылым парадигмасындағы тың құбылыс болып саналады. Қазіргі уақытта аталған түсінікті жан-жақты ашу басты міндетке айналды. Жүргізілген зерттеулерге сүйене отырып терминге келесідей анықтама беруге болады: «лингвистикалық интеллект – нақты мақсатқа жету үшін, жеке тұлғаның тілді ауызша да, жазбаша да толық көлемде пайдалана алу қабілеті» [1].

Жалпы, лингвистикалық интеллектіге отандық және шетелдік зерттеушілердің берген анықтамалары көп. Бүгінде бұл бағыттағы жұмыстар бірнеше мәселені шешуді міндет еткен. Олардың ішінде терминнің ғылым парадигмасындағы орнын айқындау, лингвистикалық интеллектінің жүйесін белгілеу және оны дамыту жолдарын көрсету міндеттері бар. Алайда ғылыми жұмыс нәтижелері ұғымның онтологиялық болмысын айқындауға мән беріп, оны қалыптастыру мен ілгерілету міндеттерін толық көлемде орындай алмай келеді. Осыған байланысты, лингвистикалық интеллектіні дамытудың ұтымды жолдарын анықтау маңызы артып отыр.

Лингвистикалық интеллектіні өркендетуге мүмкіндік беретін әдістемені жасау бірнеше міндетті қатар шешуге жағдай туғызады. Жасанды интеллектінің актуалдануы, экстралингвистикалық факторлар ықпалының арта түсуі бұл мәселенің өзектілігін еселеді. Сондықтан білім алушылардың лингвистикалық интеллектісін дамыту тәсілдерін зерттеуді өз міндетіміз ретінде айқындаймыз. Оны жетілдіруде Г.Гарднер тіл мен оны қолданушылардың мәдени ерекшеліктерін ескеру маңызын алға тартады [2]. Сондықтан біздің пікірімізше тілдің және оны қолданушылардың табиғи ерекшеліктерін негізге алу аса маңызды. Осы себепті Ж.Аймауытов еңбектеріндегі педагогикалық-психологиялық ұстанымдар лингвистикалық интеллектіні дамытудың жаңа моделі ретінде қарастырылуы қажет.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ӘДІСТЕР

Зерттеу студенттердің лингвистикалық интеллектісін дамыту принциптерін көпқырлы саралауға негізделген. Біздің пікірімізше, **лингвистикалық интеллект** – тұлғаның ақыл-ой қабілетінен хабар беріп, тілді жан-жақты игеру мен тіл арқылы әрекет ете алу қабілеттілігі. Ф.Оразбаева «ойлау тілмен жарыққа шығады, сөйтіп, ол тілдегі единицалар арқылы екінші біреуге түсіндіріледі» дейді [3;250]. Ғалым өз пікірінде тіл үйретуде ойлау процестеріне мән берген. Осының негізінде тілдің ойлаумен етене жақын екені айқындалады. Бұдан бөлек әр ұлттың тіліне сай, ойлау жүйесінде де айырмашылықтар көп. Сәйкесінше, осындай табиғи ерекшеліктерді ескере келіп, лингвистикалық интеллектіні дамыту жолдары қарастырылуы керек. Осыған байланысты тиімді жолдарды ашу мақсатында Ж.Аймауытовтың «Психология» еңбегіндегі көзқарастары сараланды [4]. Ғылыми зерттеуде білім алушының ментальды-интеллектуалды ерекшеліктері эмпирикалық анализге сүйене келе анықталды. Сонымен қатар, ақыл-ой қабілетін жетілдірудің ұлттық-танымдық қырлары жіті зерделенген. Тәжірибелік аспектісіне байланысты өз зерттеуімізде бұл нәтижелерді пайдалану орынды деп білеміз. Бұл тұжырымдарға сүйену лингвистикалық интеллектіні дамытудың табиғи негіздерін қалыптастырып береді.

Студенттің лингвистикалық интеллектісін дамытудың тиімді концепциясын жасау мақсатында ең алдымен құрылымдық анализ және модельдеу әдістері пайдаланылды. Соның негізінде тілдік қабілеттерді ұтымды жетілдіруге мүмкіндік беретін тәсілдердің кешені ұсынылды. Әдістердің тиімділігі негізінде олардың жаңа құрылымы жасалып отыр. Бұл жүйе тілді оқытудың инновациялық аспектілерін белгілейді. Ғалымның ұсынған тұжымдарына контекстілік анализ жүргізу лингвистикалық интеллектіні дамытуға қолайлы психологиялық климат туындататын факторларды айқындады. Сондай-ақ, аталған процесс барысында орын

алатын кейбір мәселелерге назар аударылды. Біздің пікірімізше, оқыту барысында бұл аспекті ерекше көңіл бөлуді қажет етеді. Анықталған тілдік және дүниетанымдық деректер біздің болжамымыз бойынша жаңа форматтағы интеллектуалды дамыту стратегиясын құруға жол ашады. Құрылымдық-модельдеу және контекстілік анализдер нәтижесінде белгілі болған ғылыми көрсеткіштерді ұсыну үшін сипаттамалық әдіс қолданылды. Солайша, зерттеудің бірнеше сатысындағы объективті деректер концептуалды байланысты сақтай отырып, жүйелі ұсынылды. Ізденістер ғылыми нәтижелердің танымдық аспектісін талдау мақсатында когнитивті зерттеу әдістеріне құрылған. Бұл лингвистикалық интеллектіні дамыту міндетін танымдық ерекшеліктермен тығыз байланыста жүзеге асыруды оңтайлы етеді. Әрі оның тиімділігін арттыра түседі деп санаймыз.

Лингвистикалық интеллектіні жетілдірудің тың әдістемесін жасау педагогикалық үдеріске деген көзқарастың түбегейлі жаңаруына алып келеді. Сонымен қатар, оқыту процесінің құндылықтарын да алмастырады. Аталған мәселе, шетелдік зерттеушілердің еңбектерінде қарастырылған [5]. Авторлар өз зерттеуінде лингвистикалық және педагогикалық зерттеулердің өзара тиімді әрекеттесуі оқытудың өнімділігін арттырып, интеллектуалды деңгейді өсіретінін айқындады. Демек, бұл жағдайда фундаменталды өзгерістер орын алады. Зерттеулерде білім алушылардың жазба жұмысын орындау кезіндегі лингвистикалық интеллектінің рөлі де қарастырылып келеді [6]. Бұл зерттеу нысанының интеллектуалды әрекеттің барлық аспектісін қамтитынын көрсетеді. Келесі зерттеуде ақыл-ой қабілеттерінің артуы білім алушылардың стратегиялық құзыреттіліктерін дамытатынына үлкен мән берілген [7]. Айта кетерлігі, мұндай нәтижеге барлық интеллект түрлерінің дамуы ғана жол ашады. Оның ішінде әрине лингвистикалық интеллекті де бар. Ұғымның адам өміріне әсерін толыққанды зерделеуде психологиялық болмыспен байланысы бар екені белгілі болды. Ол белгілі бір деңгейде жеке тұлғаның психикалық жай-күйіне де әсер ете алады [8]. Осылайша, зерттеу объектісін лингвистика, педагогика және психология ғылымдарының тоғысында қарау тың деректер берді. Зерттеуде сараланып отырған Ж.Аймауытовтың концепциясы осы міндетті шешуге бағытталған.

Оқыту мәселесін аталған аспектіде қараған отандық ғалымдардың жұмыстары да бар. М.Жұмабаев өз еңбегінде «тілі кем болса, адамның қор болғаны. Адамның толық мағынамен адам болуы тіл арқасында. Ұлтының ұлт болуы үшін бірінші шарт тілі болуы» [9;114] деп тіл маңызын көрсетеді. Өз ойын жалғай келе «баланың тілін шын дұрыс жолға салатын, дұрыстайтын, байытатын мектеп» [9;116] дейді. Солайша, білім алушылардың тілді толық, сапалы меңгере келіп, лингвистикалық интеллектіні қалыптастыра алуы тікелей оқыту барысында орындалатын әрекеттерге байланысты. А.Байтұрсынұлы «һәр жұрттың түрінде, тұтынған жолында, мінезінде қандай басқалық болса, тілінде һәм сондай басқалық болады» [10;5] дейді. Бұл пікір тілдің ұлт болмысымен терең астасып жатқандығын көрсете отырып, оны зерттеу мен оқытуда жалпы қағидаларды ұстанудың қателігін көрсетеді. Яғни, тіл мәселесінде оған табиғатынан жақын көзқарастарды ұстанған абзал. Өз кезегінде мұндай принципті қатаң сақтау зерттеуді нәтижелі етеді. Жоғарыда айтылған деректерді түйіндей отырып, біз зерттеудің түпкілікті қағидасын А.Байтұрсынұлының пайымдауы көрсетеді деп санаймыз. Осыған байланысты Ж.Аймауытовтың тұжырымдары студенттердің лингвистикалық интеллектісін дамытудың жаңа негізіне айналады.

НӘТИЖЕЛЕР

Ж.Аймауытовтың еңбегінде білім алушының дағдыларын қалыптастыру кешенді құбылыс ретінде көрсетілген. Оқыту және тәрбиелеу мақсатын былайша айқындайды: «тәрбиені былай тағайындауға болады: қылық пен икемділік жүзінде бойына сіңірген әдеттерді іс істеуге (амалға) жанастырып ұйымдастыру. Тәрбиенің жалпы мақсаты – адамның амалға оңтайын жетілдіру екенін көреміз» [4;61]. Ғалым амал ретінде жеке тұлғаның белгілі бір іс-әрекеттерді орындауға бейімділігін көрсетеді. Оқыту мен тәрбиелеудің түпкі міндеті – білім алушыны қабілетті субъектіге айналдыру. Тұлғаның амал-қабілеттерінің қатарына

лингвистикалық интеллекті де кіреді. Оған келесі пікірді дәлел етеміз: «амал деген сөзді кең мағынада ұғу керек; жазу, сөйлеу, бірденеге талпыну, бірденеден қашу – көңілдің түрлі күйі, бәрі де амалға жатады» [4;60]. Зерттеуші лингвистикалық интеллектіні тура мәнінде қолданбаған. Алайда жазу және сөйлеу дағдыларын басқаларынан жоғары қойып, оларды адамның басты қабілеттерінің қатарына қосады. Пайымдау лингвистикалық интеллект ұғымын меңзейді. Оны келесі ой нақты айғақтайды: «шәкірт ер жетіп, жігіттік жасына басқан сайын, ойлау құралы сөзге айнала бергені жөн. Оқытылатын нәрсені дені-ақ «сөз, сөз, сөз» арқылы болуға тиіс» [4;165]. Байқап отырғанымыздай, Ж.Аймауытов өз зерттеуінде жазу мен сөйлеуді басты қабілетке жатқызып, сөзді ойлау құралы деп санаған. Бұл тікелей лингвистикалық интеллекті ұғымын білдіреді. Оны қалыптастыру мен дамыту тәрбиелеу процесінің негізінде жүзеге асады деген. Бірақ автор танымындағы тәрбиелеу ұғымы бір арналы ұғым емес. Термин оқыту, мен педагогикалық процестің барлық аспектілерін шоғырландырады. Сөйтіп, лингвистикалық интеллектіні дамыту бір жағынан үздіксіз, нақты әрекеттер негізінде орындалатын міндет болса, екінші жағынан оның нәтижесі қалыптасқан дағдылар арқылы көрініс табады.

Зерттеуші лингвистикалық интеллект ұғымын зерттеп, оны бірнеше аспектіде қарастырды. Оның бір қыры – дамыту әдістемесі. Аталған аспектінің басты принципі келесідей көрініс табады: «сөзді дұрыс ұғатын болса, неғұрлым керекті сөзді бұлжытпай жаттаса, соғұрлым жақсы бола бермек» [4;164]. Мұнда лингвистикалық интеллектіні дамытушы басты элемент – тіл бірліктері. Яғни, оқыту барысында білім алушының сөзді ұғу, қабылдау, сезе білу және жадында сақтай алуы дамыту әдістемесінің негізі болмақ. Келесі аспект – интеллектуалды ерекшеліктерге негізделеді. Ол жайында ғалым: «тіл – ішкі сырды сыртқа шығаратын құрал. Әр заманда тіл ішкі сырды әртүрлі шығаратын болған. Адам тілінің өркендеген дәуірін бала да басынан кешеді. Бала шыр етіп жерге түскенде, дыбыспен бірге туады» [4;191] дейді. Бұл адамның интеллектуалды және биологиялық дамуында тілдің айқындаушы рөл ойнайтынын көрсетеді. Сондай-ақ, тіл адамның ойлау әрекетінің тасымалдануы мен вербализациясының негізі екенін білдіреді. Осының негізінде лингвистикалық интеллектіні дамытудың басты бағыттары айқындалды.

Ж.Аймауытов тұжырымдаған дамыту әдістемесі ұлттық болмысқа сай келетін принциптерге құрылған. Оқытуда табиғи ерекшеліктер ескеріліп, концепция педагогикалық-психологиялық фактор негізінде жасалған. Солайша, ғалымның әдістемесі психологиялық ерекшеліктерден туындайтын тәсілдерден тұрады. Келесідей әдістерді бөліп көрсетуге болады: қызығушылық туындату әдісі, тілді үлгілік оқыту әдісі, тілдік икемділікті қалыптастыру әдісі, тілдік әдеттендіру әдісі. Байқайтын болсақ, аталған ұғымдардың барлығы адам психологиясымен тығыз байланысты. Біздің пікірімізше, Ж.Аймауытовтың тұжырымы осы себепті де ерекше. Көрсетілген әр бірлікті жеке талдау арқылы мінез-құлық белгілерін жинақтай отырып, лингвистикалық интеллектіні дамытудың ұстанымдарына айналдыруға болады.

ТАЛҚЫЛАУ

Бірінші әдіс – **қызығушылық туындату әдісі**. Автор тұжырымындағы бұл әдісті басты орынға қоюдың объективті себептері бар. Өз жұмысында зерттеуші бұл тәсілге «таңсыққойлық» деген атау берген. «Таңсыққойлықтың мағынасы – нәрсені өте жақсы білуге, толық білуге тырысу. Бұл сезім жоғарылап, ақыл-оймен назарланатын түрге айналса, пәлсепелі білім аңсауға айналады» [4;119]. Аталған мінез кез келген жаңа білім түрін игерудің алғышарты. Бұл білім алушылардың мотивациялық қабілеті арқылы оқытуды көздейтін әрекет. Бастапқы формадағы «таңсыққойлық» жүйелі жұмыс жасалған жағдайда «пәлсепелі білім» аңсауға айналады. Бұл дегеніміз ізденімпаздық және зерттеушілік қабілеттерге ие болу. Жоғары дағдыларға жету оқытушының әдістемелік әрекеттері арқылы жүзеге асады. Айта кететін нәрсе, «қызығушылық туындату» дегеніміздің өзі студенттің ең алдымен процеске деген ұмтылысын қалыптастыру. Болашақта орындалатын әрекеттердің

психологиялық позитивті негізін жасап алу. Осыған байланысты, бұл әдіс біздің модельде бірінші орынға қойылды. «Оқытушы әуелі бірдемені көрсетіп, не істеп, болмаса бір амалды сөзбен суреттеп, баланың ынтасын қоздыруы керек» [4;120]. Тиісті әрекет формалары тұрақты жүргізілген жағдайда білімгердің тілдік дағдылары дамиды. Екінші жағынан, бұл міндет тікелей оқытушының шеберлігі негізінде ғана орындалады. Біздің пікірімізше, студенттің лингвистикалық интеллектісін дамытуда бұл қағида қатаң сақталуы керек. Процесс барысында білімгердің ұдайы тілге қатысты жаңа нәрсені танып, әрі оған қызығушылығын сақтауына үлкен көңіл бөлінуі керек. Олай болмаған жағдайда оқыту формальды сипат алады. Екінші жағынан, оқытушының дұрыс стратегия таңдап, үлгі көрсете алуы, шеберлік танытуы арқылы лингвистикалық интеллектіні дамытудың тиімді жолдары таңдалады. Әдіс аясында табиғи мінез қалпы мен педагогикалық әрекеттің пайдалы синтезі қалыптасады. Бұдан тыс, білімгердің тілді игеру барысында қызығушылығы қалыптастырылмаса, лингвистикалық интеллектіні дамытудың мүмкіндіктері болмайды. Біздің пайымдауымызша, жоғарғы оқу орны студенттерінің тілдік ойлау қабілетін жоғарылатуда бұл ұстаным басты орынға қойылуы қажет. Соның негізінде лингвистикалық интеллектіні дамытудың онтологиялық ерекшеліктері сақталады.

Екінші әдіс – *тілді үлгілік оқыту әдісі*. Оны өз жұмысында Ж.Аймауытов «еліктеушілік» деген. «Тіл, өнер, түрлі мекеме, дүкен, білім жүзіндегі адам баласының барлық тапқан-таянғаны – әлеуметтік тегіне тарту жолымен ұрпақтан-ұрпаққа қалып отырады. Үрім-бұтақ алдыңғы атасына еліктейді» [4;121]. Адамзат өркениетінің дамуында еліктеушіліктің орны айқын көрінеді. Бұл әсіресе білім алушының табиғатынан көрініс табады. Бұдан бөлек, ғалым өз зерттеуінде көрсетіп отырғаны секілді, бір буынның жинақтаған білім мен қабілет қоры екінші ұрпаққа қалады. Ондай эмпирикалық объектілердің қатарына тіл де кіреді. Демек, тілді нақты бір уақыт аралығында қолданған адамдардың еңбегінің нәтижесі ретінде қарастырып, оны меңгертуде табиғи еліктеушілік принципі сақтау керек. Екіншіден, білім алушының бойында бұл қасиеттің басым болатынын ескерсек, лингвистикалық интеллектіні тілдік-тарихи образдар көмегімен де дамытуға әбден болады. Мәселен, ЖОО студентінің лингвистикалық интеллектісін дамытуда ұлттық мәні бар Абай, Махамбет, А.Байтұрсынұлы, М.Дулатұлы, М.Әуезов, Қ.Сәтпаев сынды тұлғалардың лингвистикалық интеллектісінің моделін үлгі ретінде алып, соның негізінде қызығушылық пен еліктеушілікті оята отырып, нәтижеге жете аламыз. Сондықтан да бұл әдісті – үлгілік деп қарастыру орынды. Мұндағы барлық әрекет білімгердің ерікті қалауын туындатуды көздеген. Сәйкесінше, оның нәтижелігі де жоғары болады. Бүгінгі білім беру жүйесінде білім алушының қызығушылығын ескеру, тарихи сабақтастықты сақтау, педагогикалық үрдіске қатысуын ынталандыру маңыздылығын ескерсек, ғалымның ұстанымы бұл міндеттерді толық орындайтын әдіс екені айқын. Бұл нәрсе екінші бір факторды туындатады. «Бәсекелесу сезімі табиғатымыздың негізінде бар; әлеуметтің алға басуы көбінесе осы сезім арқылы болады. Ақылды мұғалім бұл соқыр сезімнен де пайда шығарады» [4;123]. Пікір қазіргі білім беруде кеңінен қолданып келе жатыр. Барлық білім беру деңгейлерінде, оның ішінде ЖОО-да сапаны нығайту мақсатында кәсіби бәсекелестікті туындатуға мән беріледі. Лингвистикалық интеллектіні нысан ретінде алып үлгілік әдіс негізінде білімгерлердің мотивациясын қалыптастырып, оны өзара сапалы бәсекелестік арқылы бекітуге болады. Солайша, процесте сыртқы факторлардың қажеттілігі болмайды. Керісінше, дамыту қалыпты, үйреншікті жағдайда жүзеге асады. Әрі бұл әдісті қолдана отырып, білімгерлерді өзара интеллектуалды жетілдіруге болады. Әрекет барысында ынталандыру алгоритмдері қарастырылғаны жөн. Сонда студенттің лингвистикалық интеллектісін дамыту үздіксіз өтетін автономды процеске айналады. Білімгерлер өзара бәсекелесу арқылы білім қорын жинақтайды.

Үшінші әдіс – *тілдік икемділікті қалыптастыру әдісі*. Бұл әдістегі міндет нақты мақсатты көздей отырып, лингвистикалық интеллектіні орныққан дағдыға айналдыру. Осы жайлы ғалымның келесідей пікірін қарастыруға болады: «икемдеріміздің көбі белгілі жаста піседі. Осы икемдерімізді қанағаттандырыллық кезінде керекті нәрсеге даяр болса, ол нәрсеге

дағдылы амал пайда болып, ол амал нығая бермекші» [4;125]. Лингвистикалық интеллектіні нысан ретінде қарастыратын болсақ, ол да тұлғаның басқа да түрлі дағдылары секілді нақты бір уақытта жетіледі. Алайда жоғарыда көрсетіліп отырғандай, оған ықпал ететін фактор қажет. Бұл кейстен екі мәселе анықталады. Біріншіден, білім алушының қабілетіне диагностика жүргізілуі керек. Нәтижесінде лингвистикалық интеллектіні дамытуға мүмкіндік беретін алғышарттар мен қабілет деңгейі айқындалады. Екіншіден, айқындалған лингвистикалық қабілет дәрежесіне сүйене отырып, тіл дамыту әрекеті жасалуы қажет. Уақыт өте келе орындалған амал тұрақты икемділікке жетіп, лингвистикалық интеллектіні қалыптастырады. Ойымызды келесі пікірмен дәлелдеуге болады: «пәлен жасқа, пәлендей икемі білінеді деп, қолма-қол көрсетерлік жоба жоқ; ол жоба әр уақытта аса жіті зерттеу, бақылаумен ғана табылатын нәрсе» [4;125]. Осы себепті, студенттің лингвистикалық интеллектісінің дәрежесіне ұдайы талдау жасалып, спецификалық дамыту стратегиясы жасалуы керек. Оқытушы нәтижеге жету үшін білім алушыларға ұдайы зерттеу жүргізіп отырады. Сондықтан бұл әдістің нәтижесі әлдеқайда жоғары болады деп санаймыз. Өйткені оны қолдануда жас ерекшелігі, психо-физиологиялық факторлар, білімгердің зияткерлік қабілеттері ескеріліп, барлық қадам соғай сай орындалады. Объективті жасалған қадамдар жоғары лингвистикалық интеллектіні қалыптастырады. Әдісті қолдану кезінде тілдік контекст таңдалып алып, білімгерлердің ақпаратты өңдеу, тілді барлық жағдайда қолдануына басымдық берілгені жөн. Сонда студенттің тілдік икемділігін толық қанағаттандыратын факторлар тиімді қолданылса, ол лингвистикалық интеллектінің дамуына жол ашады.

Төртінші әдіс – *тілдік әдеттендіру әдісі*. Ж.Аймауытов өз еңбегінде адамның табиғи ерекшеліктерін зерттей отырып, келесідей тұжырым жасайды: «миымызда сондай бір қасиет бар. Әуелде қиын көрінген нәрсе қайта-қайта істей берсе, жүре бара оңайланып кетеді. Тіпті, көп дағдыланса, ойланбастан, машина тәрізденіп істейтін боламыз» [4;125]. Бұл жағдайда тұлғаның дағдыны қалыптастыруға бағытталған әрекеттерінің нәтижесінде, адам бойында белгілі бір қабілеттің пайда болатыны жайлы айтылған. Назар аударарлық жайт, қабілет уақыт өте келе автоматты, өздігінен жүзеге асатын дәрежеге жетеді. Тұлға интеллектуалды әрекет түріне ие болады. Ол адам болмысына берік орнығып, ажырамастай күйге жетеді. Лингвистикалық интеллектіні дамыту кешенді құбылыс, әрі ұзақ мерзімді процесс болып табылады. Оны жетілдіруде бұл принципті пайдалана аламыз. Нақтырақ айтқанда, студент тілін жетілдіруге жағдай туғызатын жаттығулар, тапсырмалар, ізденістерді орындауға әдеттендіру арқылы білімгердің интеллектісін дамытуға мүмкіндік туады. Білім алушы осындай орта жағдайларына бейімделіп, өздігінен шығармашылық әрекет жасай алатын болады. Алайда процесс еркін жағдайда өтер болса нәтижелігі де жоғары болмақ. «Амалдарымыздың көбі ойландырмай, зорландырмай, оңай істелетін болса, соғұрлым ақылымыздың еркіндігі де мол болады» [4;134]. Студенттің тілін дамытуға әдеттендіру әдісін ұстану кезінде ескеретін маңызды фактор шығармашылық және ізденістік еркіндікті беру. Қалыпты білім алу форматынан ауытқымау. Осы ерекшеліктерді ұстану білімгерді табиғи орта жағдайынан шығармай-ақ, оның «ақыл еркіндігіне» жетуіне жол ашады. Бұл дегеніміз дамыған лингвистикалық интеллектіге жету деген сөз. Аталған жағдайда әдістемелік шеберлік те керек. «Шәкірттерге дерексіз жақсы сөздерді, үгіт-насихаттарды көп сөйлей бермей, оның орнына ойын, сезімін амалын тырна қатар өркендету үшін кез келген жерде аңдып отырып, қолданған ережеңді іске асыруға талпын» [4;135]. Көрсетіліп отырған мәселе бүгінгі білім жүйесінде жиі қайталанатын қателік. Әсіресе, тіл дамытуда дағды қалыптастыратын нәтижелі қадамдар керек. Лингвистикалық интеллектіні дамытуда ең алдымен, формализмнен алшақтап, бүгінгі қоғам талаптарына сай келетін әрі әрекет соңында студенттің ой-сезім жүйесінде әсер қалтыратын кешенді оқыту керек. Мұндағы басты әдіс – тұрақты әдеттендіру. Оның ерекшелігі – жалаң тапсырмалар қорын құрастыру емес, керісінше тілдік дағдыларды іркіліссіз, еркін жасалатын деңгейге жеткізіп, білімгердің ойына тікелей ықпал жасайтын стратегия қалыптастыру. Бұл лингвистикалық интеллектіні дамытуда ұстанатын қорытынды әдіс. Жоғарыда сипатталған тәсілдердің барлығы қорытындысында әдеттендіру арқылы нақты қабілеттің қалыптасуына негіз болады.

Ж.Аймауытовтың ұсынған тұжырымдамасының аясы өте кең. Бірақ оқытудың психологиялық ерекшеліктері мен тілдің табиғи сипаты ескерілгендіктен, зерттеу нәтижелерін лингвистикалық интеллектіні дамытудың әдістері қатарына жатқызамыз. Ескерілетін маңызды мәселе біз сипаттаған тәсілдер жеке дара емес, комплексті түрде, сабақтастықты сақтай отырып қолданылуы шарт. Әдістер жүйесін келесі сызба арқылы көрсетуге болады:

Сызба 1 – Лингвистикалық интеллектіні дамытудың ретроинновациялық әдістері

ҚОРЫТЫНДЫ

Ж. Аймауытовтың оқытуға, оның ішінде тілді меңгертуге қатысты тұжырымдары бірнеше аспектіні қамтиды. Ең маңыздысы ғалымның білім алушының тілін жетілдіруде табиғатына жақын, психологиясына сай төте жолдарды таңдап алуы. Лингвистикалық интеллектіні дамыту секілді ұзақ мерзімді алатын, кешенді түрде, тұрақты орындауды қажет ететін оқыту түрінде ұлт болмысына, халық менталитетіне, білімгердің жаратылысына кереғар әдістерді қолдануға болмайды. Ондай жаңашылдықтар осы уақытқа дейін өз нәтижесін берген жоқ. Біздің ойымызша, студенттердің лингвистикалық интеллектісін дамыту ісінде қарастырылған әдістер негізгі ұстанымдар ретінде қабылдануы қажет. Болашақта орындалатын барлық қадамдар осы принциптерден туындайтын болса, өз нәтижесін береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Fernando. F., Zablotskaya. K., Minker. W. Text categorization methods for automatic estimation of verbal intelligence // Expert Systems with Applications, 2012. – №39(10). – P. 9807-9820.
- 2 Гарнер Г. Структура разума: теория множественного интеллекта. – Москва: Вильяме, 2007. – 801 с.
- 3 Оразбаева Ф. Тіл әлемі. Мақалалар, зерттеулер. – Алматы: Ан-арыс, 2009. – 368 б.
- 4 Аймауытов Ж. Психология. – Алматы: Рауан, 1995. – 312 б.
- 5 Matthew. D., Hyun-Bin Hwang. Issues with pedagogical implications in applied linguistics research: A mixed-methods systematic evaluation // Research Methods in Applied Linguistics. 2024. - №3(1).
- 6 Rahimi. A., Qannadzadeh. J. Quantitative usage of logical connectors in Iranians' EFL Essay writing and logical and linguistic intelligences // Procedia - Social and Behavioral Sciences. 2010. – №5. – P. 2012-2019.

7 Luwel. K., Foustana. A., Papadatos. Y., Verschaffel. L. The role of intelligence and feedback in children's strategy competence // Journal of Experimental Child Psychology. 2011. №108(1).

8 Francis, R., Hawes, D.J., Abbott, M.J., Costa, D.S.J. Cognitive mechanisms for worry in early adolescence: Re-examining the role of high verbal intelligence // Personality and Individual Differences. 2018. №120(1). – P. 179-184.

9 Жұмабаев. М. Педагогика. – Алматы: Самға, 2024. – 140 б.

10 Байтұрсынов. А. Тіл–құрал.– Астана: Алашорда, 2022. – 384 б.

Ретроинновационные методы развития лингвистического интеллекта

А. А. Алтай¹, А. М. Абызова²

¹Жетысуский университет имени И.Жансугурова, Талдыкорган, 040000, Республика Казахстан

²Жетысуский университет имени И.Жансугурова, Талдыкорган, 040000, Республика Казахстан

В статье рассмотрены особенности понятия «лингвистический интеллект» и принципы его развития. Термин становится актуальным в условиях современной науки в связи с влиянием экстралингвистических факторов. Одной из главных задач является определение путей и методик развития данного явления. Определение методик совершенствования лингвистического интеллекта студентов высших учебных заведений способствует подготовке специалистов с высокими интеллектуальными способностями. Также достижение этой цели помогает по-новому дифференцировать функции и роль языка в развитии личности и общества. На основе научных результатов определяются новые механизмы повышения интеллектуальных способностей обучающихся. Однако до настоящего времени со стороны отечественной науки шаги связанные с развитием лингвистического интеллекта не получили полной оценки. Поэтому важно установить методы развития, основанные на национальных особенностях пользователей языка.

Ключевые слова: лингвистический интеллект, ретроинновация, методика развития, национальная специфика, педагогико-психологические принципы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Fernando. F., Zablotzkaya. K., Minker. W. Text categorization methods for automatic estimation of verbal intelligence // Expert Systems with Applications, 2012. – №39(10). – P. 9807-9820.

2 Гарнер Г. Структура разума: теория множественного интеллекта. – Москва: Вильямс, 2007. – 801 с.

3 Оразбаева Ф. Тіл әлемі. Мақалалар, зерттеулер. – Алматы: Ан-арыс, 2009. – 368 б.

4 Аймауытов Ж. Психология. – Алматы: Рауан, 1995. – 312 б.

5 Matthew. D., Hyun-Bin Hwang. Issues with pedagogical implications in applied linguistics research: A mixed-methods systematic evaluation // Research Methods in Applied Linguistics. 2024. - №3(1).

6 Rahimi. A., Qannadzadeh. J. Quantitative usage of logical connectors in Iranians' EFL Essay writing and logical and linguistic intelligences // Procedia - Social and Behavioral Sciences. 2010. – №5. – P. 2012-2019.

7 Luwel. K., Foustana. A., Papadatos. Y., Verschaffel. L. The role of intelligence and feedback in children's strategy competence // Journal of Experimental Child Psychology. 2011. №108(1).

8 Francis, R., Hawes, D.J., Abbott, M.J., Costa, D.S.J. Cognitive mechanisms for worry in early adolescence: Re-examining the role of high verbal intelligence // *Personality and Individual Differences*. 2018. №120(1). – P. 179-184.

9 Жұмабаев. М. Педагогика. – Алматы: Самға, 2024. – 140 б.

10 Байтұрсынов. А. Тіл–құрал.– Астана: Алашорда, 2022. – 384 б.

Retroinnovative methods of linguistic intelligence development

A. A. Altay¹, A. M. Abyzova²

^{1,2} Zhetysu University named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, 040000, Republic of Kazakhstan

The article discusses the features of the concept of «linguistic intelligence» and the principles of its development. The term is becoming relevant in the context of modern science due to the influence of extralinguistic factors. One of the main tasks is to identify ways and techniques for the development of this phenomenon. The definition of methods for improving the linguistic intelligence of university students contributes to the training of specialists with high intellectual abilities. Also, achieving this goal helps to differentiate the functions and role of language in the development of personality and society in a new way. Based on the scientific results, new mechanisms for improving students' intellectual abilities are being identified. However, to date, the steps related to the development of linguistic intelligence have not been fully evaluated by science. Therefore, it is important to establish development methods based on the national characteristics of language users.

Keywords: linguistic intelligence, retroinnovation, development methodology, national specifics, pedagogical and psychological principles.

REFERENCES

1 Fernando, F., Zablotskaya, K., Minker. W (2012), «Text categorization methods for automatic estimation of verbal intelligence» *Expert Systems with Applications*. vol. 39, no.10, – pp. 9807-9820.

2 Garner G. Strýktýra razýma: teoria mnojestvennogo intellekta [The Structure of the Mind: the theory of multiple intelligence] (Moscow, 2007).

3 Orazbaeva F. Til álemi. Maqalalar, zertteýler. [Language World. Articles, research] (Almaty, 2009).

4 Aimaýytov J. Psihologiya [Psychology] (Almaty, 1995).

5 Matthew, D., Hyun-Bin Hwang. (2024), «Issues with pedagogical implications in applied linguistics research: A mixed-methods systematic evaluation» *Research Methods in Applied Linguistics*. vol.3, no.1

6 Rahimi, A., Qannadzadeh. J. (2010) «Quantitative usage of logical connectors in Iranians' EFL Essay writing and logical and linguistic intelligences» *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. – vol. 5, – pp. 2012-2019.

7 Luwel, K., Foustana, A., Papadatos, Y., Verschaffel. L. (2011) «The role of intelligence and feedback in children's strategy competence» *Journal of Experimental Child Psychology*. vol. 108, no.1.

8 Francis, R., Hawes, D.J., Abbott, M.J., Costa, D.S.J. (2018) «Cognitive mechanisms for worry in early adolescence: Re-examining the role of high verbal intelligence» *Personality and Individual Differences*. vol. 120, no.1, – pp. 179-184.

9 Jumabaev. M. Pedagogika [Pedagogy] (Almaty 2024).

10 Baitursynov. A. Til–qural [Language-tool] (Astana, 2022).